

Најзначајнији чиниоци геополитичког положаја Савезне Републике Југославије

УДК 327(497.1)

Доц. др Слободан Мишовић, пуковник

Веома сложен међународни положај Савезне Републике Југославије условљен је географским, политичким, економским, историјским, војним и етногеографским чиниоцима.

Интересовање великих сила за геопростор СР Југославије настављено је и у новонасталим условима. Као међународни чинилац и субјект на ужареном југу Европе СРЈ била је и остала веома значајан стабилизујући и миротворачки чинилац. То је непромењена константа њеног међународног положаја. Као релативно компактна државна заједница на средокраћји европских путева ка Азији и Средоземљу, СРЈ остала је снажан геостратегијски чинилац који морају и даље да респектују суседи, Европа и остали релевантни међународни субјекти. Главни центри политичке, економске и војне моћи савременог света према СРЈ испољавају и даље крајње неповољан однос, који ће се задржати и у наредном периоду јер се сукобљава с интересима најмоћнијих у овом делу света. Може се претпоставити да су извесне промене у том односу већ уследиле, и да ће се даље одвијати зависно од коначног расплета кризе на просторима претходне Југославије и остварења интереса великих сила.

У Европи и свету настале су значајне промене. Равнотежа снага, која је била успостављена након Другог светског рата, више не постоји. Поред неспорне вредности мира, савремено човечанство тежи к остваривању и других вредности: слободе, људских права и демократије, као неопходног предуслова за достојан живот. У оквиру таквих промена, у Европи и свету, треба посматрати и процесе у јужној Европи, Средоземљу и на Балкану.

Слом система биполаризма, заснованог на идеолошкој и политичкој конфронтацији и нуклеарном паритету суперсила и њихових војно-политичких групација, под дејством асиметрије у њиховој економској снази и значајним предностима плуралистичких над монолитним друштвима, наметнуо је питање изградње „новог светског поретка.“¹ Разградња старог, у ствари, значи почетак изградње новог поретка, а на стварање

¹ Изградња „новог светског поретка“ подразумева изградњу нових односа међу државама на основу поштовања ауторитета великих и моћних. Према до сада уоченом, одвија се у три фазе: прва, разбијање социјалистичко-комунистичких система у источној Европи и свету; друга, повезивање на бази фамозне доктрине „Партнерство за мир“, и трећа, подела нових интересних сфера у свету (нова Јалта).

вакуума између старог и новог система односа утицало је више околности:

1) слом система биполаризма суочио је водеће светске силе, па и читав свет, с комплексом нових проблема без чијег се решавања не може поставити основа „новог светског поретка“. Међу проблемима савременог света најзначајнији су: нова међународна подела рада у корист развијених и богатих, нови економски поредак успостављен на основу јаких технологија САД, Западне Европе, Јапана и донекле НР Кине; све већи утицај војноиндустријског комплекса развијених земаља, посебно САД, на доношење политичких одлука; потреба за већ оскудном сировинском базом и енергијом у развијеном свету и, донекле, покушаји решавања ратних сукоба и криза у свим деловима света;

2) поремећени односи снага у свету и противуречни интереси водећих светских сила не само да су отежали већ су и онемогућили да се брзо и лако приђе конципирању „новог светског поретка“ који може да изрази њихове посебне и заједничке интересе и визије. На примат Сједињених Држава, као политичког, економског и војног „вође“ у свету, не гледа благонаклоно ниједна развијена земља, а посебно не уједињена Европа, са Немачком на челу. Стога, чак када је реч и о тако блиским савезницима и провереним пријатељима, тешко се може замислити светски поредак у којем могу да се измире сви њихови интереси;

3) иако су почели преговоре као „равноправни“ партнери, временом се показало да две суперсиле – САД и Русија – фактички нису у равноправном положају. Русија је, наиме, страна која је изгубила утицај и своју сферу интереса по истеку „хладног рата“, а САД постале су сила која све више поприма улогу „светског жандарма“. Таква маргинална улога неће одговарати Русији у наредном периоду, јер је, иако модалитети утицаја и сфере њеног деловања још увек нису препознатљиви, витално заинтересована да „право интервенције“, „локални сецесионизам“ и „међународни државни тероризам“, као нови међународни феномени, не добију „међународну визу“ и право грађанства;

4) иако повезане савезничким везама и многим идеолошким, политичким, економским и војностратешким интересима, водеће западне силе (САД, Западна Европа и Јапан), због неких међусобних односа и узајамних светских аспирација, све чешће долазе у колизију. Посебан значај у томе има процес осамостаљивања и економског јачања Западне Европе, на челу са Немачком;

5) појам „равнотежа интереса“ у савременим међународним односима појављује се као пандан појму „равнотежа снага“. Наметањем „новог светског поретка“ САД настоје да кроз „равнотежу интереса“ себе прикажу као јединог способног чиниоца у свету да одлучује о свим значајним питањима међународне заједнице. Такав став настоје да наметну међународној заједници и у вези с разрешењем кризе у претходној Југославији.

Упркос нуклеарном паритету, услед огромне асиметрије у економској и технолошкој моћи, распала се источна сфера интереса на европском ратишту, настала као резултат Другог светског рата. У оквиру тога, стварају се историјске претпоставке да се превазиђени и неадекватни систем равнотеже снага замени системом равнотеже интереса. Најзначајнији показатељи тог процеса су:

- заустављање трке у производњи све разорнијег наоружања и уништавање и забрана производње нуклеарног оружја у до сада ненуклеарним регионима и земљама;

- очување минимума нуклеарног оружја који „гарантује“ могућност узвратног удара по противнику;

- изградња система равнотеже снага у будућности, уместо на снази оружја, на утицају и дејству економских и технолошких чинилаца, на основу чега би велике и технолошке силе могле да успоставе своју доминацију над осталим светом;

- велике промене у деловању Уједињених нација² наговештене су отвореним неслагањем међу чланицама у решавању значајних светских проблема, посебно у решавању и гашењу ратних жаришта. Донедавно је, наиме, немешање у унутрашње послове других држава било основ међународног поретка, заснован на Повељи УН, што више није случај. То је посебно изражено у случају претходне Југославије. Наиме, поједини међународни чиниоци су сматрали да је ради обезбеђења мира и безбедности дозвољено мешање у унутрашње ствари било које државе ако међународни чиниоци оцене да „неко“ угрожава њихову стабилност и интересе.

Очигледно је да се процес стварања „новог светског поретка“ одвија на штету малих и неразвијених земаља, па и СРЈ, исцрпљивањем њихове скромне економске моћи, настојањима да се наруше њихови витални потенцијали и ефективи и покушајима комадања њиховог геопростора на мање делове ради подвођења под властити утицај.

При сагледавању утицаја спољних чинилаца на међународни положај³ СРЈ треба узимати у обзир: општу ситуацију у свету и односе између центара моћи, укупну политичку ситуацију у Европи, Средоземљу и на Балкану, ставове међународне заједнице (ОУН) према СРЈ у конкретном временском периоду, однос средоземних и балканских земаља према СРЈ и условима у којима стасава као нови државни ентитет међународне заједнице, реалне циљеве, планове и могућности снага које

² У т. 7, чл. 2 Повеље УН наглашено је јасно и категоричко начело да нико, па ни ОУН, нема право мешања у унутрашње послове других држава.

³ Међународни положај државе је њен општи положај у међународној заједници који остварује у односима с другим државама, народима и покретима, те политичким, економским, културним, војним и другим организацијама и удружењима. У динамици међународних односа, коју одређују субјекти и други чиниоци, својим активностима и самим својим постојањем, положај субјекта у међународној заједници је, мање или више, променљив. Дакле, међународни положај може се схватити као пресек међународне стварности у одређеном историјском тренутку.

могу угрозити независност и територијални интегритет СРЈ, и виталност државе СРЈ и њеног система одбране у супротстављању покушајима угрожавања.

По нестанку биполарне Европе, када је СФРЈ чинила „тампон-зону“ између два међусобно супротстављена војно-политичка блока, укупни значај садашњег геополитичког простора СРЈ за глобалне интересе велесила веома је умањен. То је, уз мноштво спољних и унутрашњих чинилаца, омогућило распад претходне Југославије на више државних ентитета, од којих је већина укључена у сфере интереса великих сила, уз њихову заштиту, а на штету СР Југославије.

Наведени елементи се морају посматрати у сталном међусобном деловању, у одређеним условима и времену у којима се разматра утицај спољних чинилаца на међународни положај СР Југославије. У целини, чиниоци који одређују међународни положај СРЈ могу бити економске, политичке и војне природе.

Географски чиниоци међународног положаја Савезне Републике Југославије

Географски простор са становишта распрострања и међусобних утицаја математичко-географских, физичко-географских и друштвено-географских чинилаца за потребе припреме и вођења рата изучава војна наука, првенствено војна географија, узимајући у обзир потребе вођења оружане борбе као главног садржаја и облика испољавања силе у супротстављању сваком агресору. У припремама СРЈ за одбрану процена властитог географског простора има велики значај, што је посебно изражено у сагледавању комплексног утицаја географског чиниоца у географском простору СР Југославије.

Схватање значаја географског чиниоца огледа се у следећем: познавању појава, чинилаца и законитости које делују у геопростору ратишта; уочавању међусобних утицаја географских и војних чинилаца на обављање бројних задатака одбране СРЈ у миру и у рату; могућности процене утицаја (позитивни и негативни) географског чиниоца на извођење борбених дејстава, како на конкретном делу СРЈ, тако и у целини; детаљнијем познавању географског простора на којем се изводе борбена дејства, ради доношења целисходних одлука о употреби снага, и познавању географског простора на који је изведена агресија, ради појачавања негативних утицаја географског чиниоца у току борбених дејстава.

Добро познавање утицаја географског чиниоца (међусобног деловања географских појава, чинилаца и законитости) командама и штабовима олакшава доношење правовремених и целисходних одлука и начин обављања задатака у најразличитијим борбеним ситуацијама. Примери из ранијих ратова и рата на простору претходне Југославије, указују на то да непознавање тог чиниоца у одређеном географском простору изазива код људства неодлучност, колебаљивост, инфериорност у односу на противника, немоћ, појаву панике, отварање ватре насумице, по-

трошњу znatno веће количине муниције и убојног материјала и нерационално коришћење опреме и ратне технике. На познавању утицаја географског чиниоца често се заснивају борбени поступци; прилагођава се мирнодопска обука јединица и команди; зависе развој, организација и формација ВЈ; планира се опремање ратним материјално-техничким средствима и планира употреба ВЈ у одбрани СР Југославије.

Уопште, а посебно када је реч о борбеним дејствима, потребно је открити најзначајније позитивне и негативне утицаје географског чиниоца на властите и агресорове снаге на конкретном делу СРЈ или геопростору као целини. Тиме се стварају услови за максимално искоришћавање позитивних и уклањање или ублажавање негативних утицаја географског чиниоца на припаднике ВЈ, односно за отклањање позитивних и појачавање негативних утицаја на снаге агресора. Суштина познавања утицаја географског чиниоца је у изналажењу могућности да се он на југословенском ратишту учини што већим властитим савезником и што већим агресоровим противником. Наравно, утицај географског чиниоца није увек најважнији и пресудан, али ће увек олакшавати или отежавати обављање постављених мирнодопских и ратних задатака. Наиме, географски чинилац је основа за процену ситуације, одлучивање, планирање и обављање бројних задатака у припремама СРЈ за рат и вођење рата.

Посебно значајно питање за целовиту анализу простора СРЈ јесте разрешавање проблема успостављања оптималног односа у конкретном географском простору и времену и у свакој конкретној борбеној (ратној) ситуацији. Разрешењу тог проблема, између осталих чинилаца, умногосте доприносе: анализа утицаја географског чиниоца по елементима простора СРЈ и војногеографска и оперативно-географска процена простора СР Југославије. Решавање проблема успостављања оптималног односа на простору СРЈ подразумева оптималну усклађеност постављених циљева рата, снага предвиђених за остварење тих циљева, простора ратишта (цело или поједини делови) на којем ће се обављати задаци, времена (све време рата или најкритичнији периоди) и начина обављања (метод) постављених задатака. Све то мора бити синхронизовано са што већим нарушавањем склада свих тих елемената на страни агресора.

Савезна Република Југославија се налази у простору Јужне Европе и заузима централно место на Балканском полуострву. Њен положај је веома сложен и зависи од бројних географских чинилаца. Карактерише га њено место на европском ратишту и у његовим значајним регионима: јужној Европи, Средоземљу и Балкану. Савезна Република Југославија је саставни део могућег европског ратишта. Налази се у његовом језгру, а Европа је у војном погледу најосетљивији континент света. Полазна основа за анализу утицаја географских чинилаца на међународни положај СРЈ чине: крајње неповољан и крајње осетљив положај геопростора СРЈ у светској заједници, а посебно Европи; значај географског чиниоца за мале геопросторе као што је СРЈ; изражено стратегијско окруже-

ње геопростора СРЈ, укључујући геопростор Републике Српске; наглашена потреба дефинисања свих елемената југословенског ратишта на основу којих ће се побољшати организацијско-формацијска структура ОС СРЈ, и потреба израде целовите процене геостратегијског положаја СР Југославије.

Савремена ратна техничко-технолошка достигнућа су умањила значај географског чиниоца у вођењу сложених борбених дејстава, али нису отклонила утицаје неких елемената (рељеф, метеоролошки и климатски услови, воде) на масовнију употребу и дејства оклопно-механизованих и ваздушнодесантних снага. Последњи ратови указују на значај електронског рата и дејства авијације и ракетних средстава, које су масовно могле да користе само најразвијеније земље. Просторно мање земље и мање развијене земље показале су се инфериорним у употреби тих средстава, али са много бољим познавањем елемената свог географског простора, искоришћеним у одбрани националног и територијалног интегритета. Дакле, технички чинилац се показао као надмоћнији у епизодним решењима, док је географски чинилац остао и даље надмоћно трајно решење. Мале и неразвијене земље ослонац не могу тражити у технолошком већ тежишно у географском чиниоцу и одговарајућем груписању снага. Најзначајнији чиниоци географског положаја су:

1) битно је нарушен однос у географском простору Европе нестанком раније блоковске поделе с несмањеним стратешким значајем СР Југославије;

2) Савезна Република Југославија се налази изван геопростора централноевропског војишта. То значи да се њен геопростор налази изван највеће концентрације ратног потенцијала и изван зоне дејстава главних снага на европском ратишту. Због тога није реално очекивати употребу могућих главних конвенционалних и нуклеарних снага преко геопростора СР Југославије;

3) после нестанка биполарне Европе интензивирано је просторно повезивање највећих и најзначајнијих концентрацијских просторија на европском ратишту: немачко-пољске низије, Панонске низије, северноиталијанске низије, доњодунавске низије и источноевропске низије. Ти геопростори, реално, могу примити стратегијске оружане групације за извођење агресије на СРЈ, а омогућавају и дејства с дистанце;

4) преко геопростора СРЈ изводи један од најзначајнијих снопова комуникација; Берлин – Беч – Будимпешта – Београд – Софија – Блиски исток, са краком за егејски простор, који повезује техничко-технолошки развијену, али сировински доста исцрпљену Европу с неразвијеним, али сировински богатим Блиским и Средњим истоком. То усложњава положај, повећава осетљивост и смањује безбедност СР Југославије;

5) изведено је стратегијско окружење геопростора СРЈ стављањем у функцију НАТО-а геопростора суседних држава: Албаније, Бугарске, Румуније, Мађарске, Македоније, Хрватске и Босне и Херцеговине. На

тај начин су затворени најзначајнији излази са југословенског ратишта ка осталим деловима европског ратишта, а најзначајнији су: Отрантска врата, Моравско-вардарска удолина, долина Нишаве, долина Дунава, панонски отвор и долина Саве. Тиме је угрожена безбедност и максимално повећана осетљивост СРЈ, па је једини прави и могући излаз потпуни ослонац на властите снаге, уз коришћење свих предности свог географског простора;

6) све већи значај добијају геопростори Мађарске и Бугарске. То су најзначајнији пољопривредни и привредни макрорегиони европског ратишта, где је могуће дуже бављење стратегијских групација уз потпуно обезбеђење прехранбеним артиклима, ратним материјалом и ремонтом највишег степена. Те земље су, у случају агресије на СРЈ, спремне да своје геопросторе уступе НАТО-у и великим силама. Са тих простора изводе повољни правци дејства ка СРЈ, с могућношћу потхрањивања јаким оружаних групација из дубине, које би дејствовале на тим правцима. То намеће потребу детаљнијег изучавања тих земаља и предузимање мера смањења осетљивости и повећања безбедности СР Југославије;

7) за разлику од времена биполарне Европе, повећана је дубина и остварена физичка веза геопростора јужног крила НАТО-а преко геопростора Аустрије, Мађарске, Румуније, Бугарске, Македоније, Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине. Тиме је то крило НАТО-а постало компактније и повезаније, а с обзиром на оружане саставе у базама у Албанији и много важније. Стварањем база НАТО-а на територијама суседних земаља и коришћењем њихових територија за могућа дејства на југословенском ратишту непосредно се угрожава безбедност СР Југославије;

8) посебан значај за положај простора СРЈ имају природни отвори на европском ратишту: моравска врата, дунавски пролаз, алпски прелаз, Гибралтар, сицилијански пролаз, Отрантска врата, турски мореузи (Босфор и Дарданели), Ихтимански пролаз и Фокшанска врата, кроз које се могу усмерити јаке снаге за дејства на геопростору СРЈ, што усложњава његову осетљивост;

9) Савезна Република Југославија има централни положај на јужноевропском војишту и остала је његова јужна капија. Из тог простора, и ка њему, могућ је маневар и дејства јаким оружаним саставима ка панонској, северноиталијанској и доњодунавској концентрацијској историји и осталим деловима јужноевропског војишта. Могуће је да би главне снаге на том војишту биле усмерене преко СРЈ чак и када рат не би почео на њему или у његовом непосредном суседству. У дејствима са афричког копна, јужноевропско, средоземно и северноафричко војиште разматрају се као једна оперативно-географска целина (војиште), што још више усложњава положај СР Југославије. Она има значајан и јако осетљив положај на простору јужноевропског војишта и због тога што се налази између панонског и јадранског басена, између панонског и егејског басена, између панонског и црноморског басена и између црноморског басена и Отрантских врата. На простору јужно-

европског војишта могуће је издвојити више стратегијских праваца који изводе преко простора СР Југославије. Са простора суседних држава најзначајнији су: дунавски стратегијски правац дејства (баварско-панонски и шлезејско-панонски оперативно-стратегијски правац), падско-украјински (северноиталијанско-панонски и апенинско-украјински оперативно-стратегијски и јужноиталијанско-балкански операцијски правац), и малоазијско-панонски стратегијски правац (доњодунавско-панонски и егејско-панонски оперативно-стратегијски правац). Са простора суседних територија најзначајнији су: западни стратегијски правац дејства (похорско-славонски, босанско-моравски и приморски операцијски правац) и јужни стратегијски правац дејства (апулијско-косовски и вардарски операцијски правац).

10) Савезна Република Југославија припада простору Средоземља јер гравитира ка Егејском и Црном мору, а излази и на Јадранско море. Међутим, за тај простор на значају су изгубиле: јадранска компонента, због затворености Отрантских врата; егејска компонента, због промененог места и улоге геопростора Македоније, и црноморска компонента, због измењене улоге геопростора Бугарске. Централни стратегијски мост између Европе и Африке (900 km), који изводи са простора СРЈ, доводи, у могућим дејствима с афричког копна, просторе СРЈ и Албаније у положај северног стратегијског мостобрана, од чега би зависило обезбеђење пролаза између та два континента. Безбедност и осетљивост простора СРЈ у Средоземљу повећава дубоко продирање Јадранског мора у копнени труп Европе, чиме се гравитациони простор Средоземља проширује до његовог централног дела. Апенинско полуострво са Сицилијом, Крит, Кипар, европски део Турске и северни део Африке могу да буду значајни за дејства са дистанце ка нашем простору;

11) положај СРЈ на Балканском полуострву знатно је одређен положајем тог простора на европском ратишту, јужноевропском војишту и Средоземљу. Налази се на споју три континента, а најкраћи пут води преко југословенског простора. Због више различитих чинилаца, међу којима је најзначајнији историјски чинилац и комплексна етничка структура становништва, спада у геопросторе осетљиве на регионалне и локалне сукобе различитог интензитета, што усложњава његов значај и осетљивост. Балкански положај СРЈ одређен је: величином, припадношћу највећег дела централног балканског маневарског простора (Краљево-Приштина-Скопље-Софија), из којег се природне проходне зоне зракасто разилазе у свим правцима, и припадањем, у целини, моравске удолине, као најзначајније природне проходне зоне између панонског и егејског басена. Стратегијски објекат Београд јавља се као капија Балкана, а налази се на веома осетљивом панонском природном отвору. Наведени елементи наглашавају изузетну осетљивост и значај геопростора СРЈ на простору Балканског полуострва;

12) комуникацијска мрежа утиче на сложеност и осетљивост СР Југославије. Најзначајније су бројне копнене комуникације и комуника-

цијски снопови који пролазе преко тог простора, дунавски међународни пловни пут са каналом Рајна-Мајна-Дунав, концепт пројекта изградње брзих пруга, у који је укључен и простор СРЈ, средоземни међународни поморски пловни пут, од којег је простор СРЈ релативно мало удаљен, и ваздушни коридор за међународни ваздушни саобраћај.

Етнодемографски чиниоци међународног положаја Савезне Републике Југославије

Демографски развој на геопростору СРЈ пратиле су веома неповољне економске, социјалне и политичке прилике. Чести ратови, перска прогањања, буне и устанци, данак у крви, тешки намети и порези, неродне године, разне епидемије, зулуми и насиља изазивали су високу смртност и велика страдања целокупног становништва и покретали исељеничке струје, којима је мењана етничка структура становништва све до садашњих дана. Посебан значај разматрања етничких карактеристика геопростора СРЈ огледа се у процени значаја распореда појединих народа и етничких група, односно његове етничке карте. Веома различити чиниоци, кроз дужи временски период, условили су шароликост националне структуре појединих делова геопростора СР Југославије, па постоје мање или веће територије тог простора на којима поједини народи или националне мањине имају релативну или апсолутну већину. То је значајан елемент укупне процене одбране земље, нарочито с војногеографског становишта, јер је етнодемографска структура геопростора СРЈ веома сложена. Истовремено, изражена су велика унутрашња премештања становништва, која, уз повратне миграције и досељавања, мењају географски распоред и размештај појединих етничких група на садашњем геопростору СР Југославије. Значајна одлика размештаја тих група је конфесионална припадност, јер на простору СРЈ око 70 одсто становника чини православно становништво. То наводи на закључак да су снажна унутрашња пресељавања и досељавања кроз дужи временски период мењала укупне популационе потенцијале стваране природним прираштајем на тој територији. Разлике у покретљивости становништва појединих етничких група, посебно српског и црногорског народа, у односу на остало становништво, важне су детерминанте промена броја и размештаја укупног становништва геопростора СР Југославије.⁴

Битне карактеристике становништва Савезне Републике Југославије

Етничка структура становништва садашње СР Југославије, у односу на попис становништва од 1981. године, није значајније промењена. Промене се огледају у следећем:

⁴ Сва упоређења података о становништву СРЈ и наведених простора, засниваће се на два последња пописа становништва (1981. и 1991. године).

– повећано је учешће албанског становништва са 13,55 на 16,6 одсто (за 3,05 одсто), а у периоду 1948–1991. године повећано је његово учешће за 8,61 одсто (са 7,99 на 16,6 одсто) у укупном становништву СРЈ;

– смањено је учешће Мађара са 4,2 на 3,3 одсто (за 0,9 одсто), а у периоду 1948–1991. године смањено је његово учешће у укупном становништву СРЈ за 3,0 одсто (са 6,3 на 3,3 одсто);

– смањено је учешће Црногораца са 5,54 на 5 одсто (за 0,54 одсто), а у периоду 1948–1991. године смањено је њихово учешће у укупном становништву СРЈ за 1,04 одсто (са 6,04 на 5,0 одсто);

– повећано је учешће муслимана са 2,96 на 3,1 одсто (за 0,14 одсто), а у периоду 1948–1991. године повећано је њихово учешће у укупном становништву СРЈ за више од три хиљаде пута (са 0,005 на 3,1 одсто). Основни разлог таквог енормног повећања није природни прираштај становништва те националне мањине, већ изјашњавања, у ранијем периоду, припадности српском или црногорском народу;

– смањено је учешће Срба у становништву Косова и Метохије са 13,2 на 10 одсто (за 3,2 одсто), а у периоду 1948–1991. године рапидно је смањено њихово учешће у укупном становништву Косова и Метохије за 13,6 одсто (са 23,6 на 10 одсто). Основни разлог је иселавање, највећим делом, под притиском шиптарских сепаратиста, што је у најгрубљем облику испољено етничко чишћење дела вековног простора Србије и садашње СР Југославије. На том простору смањено је учешће и осталих припадника народа и етничких група, као што су: муслимана са 3,7 на 2,9 одсто (за 0,8 одсто), Црногораца са 1,7 на 1,0 одсто (за 0,7 одсто), Хрвата са 0,6 на 0,4 одсто (за 0,2 одсто) итд. Истовремено, уочљиво је да стално расте број шиптарског становништва;

– смањено је учешће Црногораца са 68,5 на 61,85 одсто (за 6,66 одсто), а у периоду 1948–1991. године смањено је њихово учешће у укупном становништву Црне Горе за 28,86 одсто (са 90,7 на 61,84 одсто). Основни разлог је изјашњавање муслиманског становништва као црногорског у ранијим пописима;

– смањено је учешће Мађара са 18,9 на 16,9 одсто (за 2,0 одсто), а у периоду 1948–1991. године смањено је њихово учешће у укупном становништву Војводине за 8,9 одсто (са 25,8 на 16,9 одсто). Истовремено, смањено се број хрватског становништва (1948–1991. године) за 4,4 одсто (са 8,1 на 3,7 одсто). Основни разлози су имиграциона кретања тог становништва ка просторима Мађарске и Хрватске;

– од укупно 211 општина у СРЈ апсолутно већинско становништво једне националне припадности (више од 50 одсто) имају 203 општине, а релативну већину (мање од 50 одсто) има само осам општина. Од тога је у Србији 185 општина с апсолутном већином и пет општина с релативном већином. У Црној Гори има 18 општина с апсолутном и три општине с релативном већином.

На основу табеле 1 могу се извести закључци значајни с војно-географског становишта, а најважнији о већинском становништву (по-

јединих народа и националних мањина) у појединим деловима простора СР Југославије јесу:

Табела 1

Национална припадност		Укупно СРЈ	Црна Гора	Србија	Србија		
					Централна	Војводина	Космет
Срби	А	143					
	Р	3		3	107	32	4
Црногорци	А	15	15			3	
	Р	3	3				
Албанци	А	29	1	28	2		26
	Р						
Мађари	А	7		7		7	
	Р	1		1		1	
Муслимани	А	6	2	4	3		1
	Р						
Словаци	А	1		1		1	
	Р	1		1	2	1	
Бугари	А	2		2			
	Р						
СВЕГА		211	21	190	114	45	31
	А	203	18	185	114	40	31
	Р	8	3	5		5	

Извор: статистички подаци СЗС СРЈ (обрада аутора)

Општине у СРЈ са већинским становништвом, према националној припадности: А – апсолутна (више од 50 одсто), Р – релативна већина (мање од 50 одсто)

– Срби на геопростору СРЈ чине апсолутну већину у 143 општине, и то све у Србији: у централној Србији у 107 општина, или 50,95 одсто, у Војводини у 32 општине, или 15,24 одсто, и на Косову и Метохији само четири општине, или 1,9 одсто укупног броја општина у СР Југославији. Релативну већину чине само у три општине, или 1,43 одсто и то у Војводини;

– Црногорци на геопростору СРЈ чине апсолутну већину у 14 општина или 6,67 одсто, и то све у Црној Гори. Релативну већину имају три општине, или 1,43 одсто, и то у Црној Гори;

– Шиптари на геопростору СРЈ чине апсолутну већину у 29 општина, или 13,81 одсто, и то: у Црној Гори једна општина или 0,005 одсто, у централној Србији две општине, или 0,01 одсто, и на Косову и Метохији 26 општина, или 12,38 одсто укупног броја општина у СРЈ;

– Мађари на геопростору СРЈ чине апсолутну већину у шест општина, или 2,86 одсто, и то све у Војводини. Релативну већину има једна општина, или 0,001 одсто и то у Војводини;

– муслимани на геопростору СРЈ чине апсолутну већину у шест општина, или 2,86 одсто, и то: у Црној Гори две општине, или 0,01 одсто, у централној Србији три општине, или 1,43 одсто, и на Косову и Метохији једна општина, или 0,005 одсто;

– Словаци у СРЈ чине апсолутну већину у једној општини, или 0,005 одсто, а релативну већину такође у једној општини, или 0,005 одсто – обе општине су у Војводини;

– Бугари у СРЈ чине апсолутну већину у две општине, или 0,01 одсто, и то у централној Србији.

Најзначајније карактеристике становништва Косова и Метохије

При сагледавању најзначајнијих карактеристика становништва Косова и Метохије морају се узимати обзир сви релевантни чиниоци, посебно историјски. За насељавање Косова и Метохије шиптарским становништвом (17–20. век) значајне су две јаке метанастазичке струје: малисовска и дукађинска струја. Малисовска струја обухвата племена Малисова, махом мешовитог шиптарско-српског порекла, која су настањивала долине Проклетија између Скадра и Метохије. Та струја се рачва у две гране: једна је ишла ка метохијској и косовској котлини, где је српско становништво било ретко због иселавања у Моравску Србију и Угарску (простор садашње Србије са Војводином), а друга, преко превоја на Проклетијама, у долину Лима, око Гусиња и Плава, и долину Ибра, између Рожаја и Рибарића. Друга грана те струје развила се на запад до Сјенице и Новог Пазара и асимиловала се с исламизованим српским становништвом.

Дукађинска струја је значајнија, а обухвата арбанашко становништво око Дрима, са Миридитама, и из области Маће и Лукије. Том струјом су продрли све до Лесковца, у долини Јужне Мораве, чак 200 km од своје матице. Насељавали су шарпланинске жупе (Гора и Опоље), околину Призрена, Метохију и Косово. Већина исељеника те струје морала је да пређе преко два метанастазичка пролаза: Везировог моста и Љумског моста код Љум-Куле. Осим на север, Малисори и Миридита су се током последњих векова масовно селили на југ и насељавали приморје од Бара до Улциња и залеђе приморја око Скадарског језера.

На простору Косова и Метохије, према попису из 1991. године, живи 1.954.747 становника, или 18,91 одсто укупног становништва СР Југославије. У односу на укупно становништво Србије, чине 20,11 одсто становника. Апсолутну већину чини становништво шиптарске националности, са 82,2 одсто и то у 26 општина, или 83,87 одсто свих општина. Апсолутну већину српско становништво има само у четири општине, или 12,9 одсто (Звечан, Зубин Поток, Лепосавић и Штрпце), док муслиманско становништво има апсолутну већину само у једној општини, или 3,22 одсто (Гора), а оно је југословенски оријентисано и не подржава шиптарске сепаратисте. На том простору две општине (Глоговац и Опоље) 100 одсто насељава шиптарско становништво. На

простору Косова и Метохије има око 718 етнички чистих насеља (насељава их само шиптарско становништво), што са становишта одбране може имати веома негативне последице.

Табела 2

	Црно-горци	Хрвати	Мусли-мани	Срби	Албанци	Југосло-вени	Турци	Роми	Оста-ли
Број	20.045	8.161	57.408	195.330	1.607.690	3.070	10.838	42.806	9.428
%	1,0	0,4	2,9	10,0	82,2	0,2	0,6	2,2	0,5

Извор: Резултати пописа становништва 1991. године, СЗС СРЈ (обрада аутора)
Национална структура становништва Косова и Метохије

Из табеле се могу извести следећи закључци:

- највећи проценат чини шиптарско становништво са 82,2 одсто, а затим српско са 10,0 одсто и муслиманско са 2,9 одсто;
- најмањи део чине Југословени са 0,2, Хрвати са 0,4, Турци са 0,6 и Црногорци са 1,0 одсто;
- у послератном периоду, према пописима 1948–1991. године, учешће српског становништва у укупном становништву Косова и Метохије опало је са 23,6 на 10,0 одсто (за 13,6 одсто), док је, истовремено, порастао проценат учешћа шиптарског становништва са 68,5 на 82,2 одсто (за 13,7 одсто).

Тај простор, с војногеографског становишта, најотворенији је део геопростора СРЈ са југа и у војнотериторијалном смислу чини један војни округ са шест одсека. Значајно је да тај простор са свих страна окружују планински масиви, као погодни ослонци за концентрична дејства, а да га орографска линија: Језерска планина, Црнољева планина, планина Кодра и Сува планина, пресеца на два веома значајна котлинска проширења – Косово и Метохију.

Све општине које су у суседству простора Рашке области (Санџак) већински насељава шиптарско становништво, и то: Пећ 79,4, Исток, 79,7 и Косовску Митровицу 82,2 одсто. Општине које правцем северо-запад-југоисток повезују геопростор Рашке области са простором западне Македоније (простор који насељавају Шиптари) већински насељава, такође, шиптарско становништво, и то: Клину 83,5, Приштину 78,7, Ораховац 92,1, Суву Реку 94,9, Урошевац 85,8, Призрен 75,6 и Качаник 98,5 одсто. Општине које се граниче са суседном Албанијом већински насељава шиптарско становништво: Дечане 97,6, Ђаковицу 93,4 и Призрен 75,6 одсто. То је веома неповољан чинилац у заштити и одбрани тог дела граничног простора и простора СРЈ са правца суседне Албаније.

Најзначајније карактеристике становништва Рашке области

Рашка област захвата шест општина на простору Србије (Тутин, Нови Пазар, Сјеница, Нова Варош, Пријепоље и Прибој) и четири

општине у Црној Гори (Рожаје, Беране, Бијело Поље и Пљевља). Према подацима пописа становништва из 1991. године, на том простору живи 420.962 становника, или 1,25 одсто укупног становништва СР Југославије. На простору Србије (централни део) живи 257.650 становника, или 2,65 одсто, док на простору Црне Горе живи 163.312 становника, или 26,5 одсто укупног становништва. На простору Рашке области муслиманско становништво је већинско у општинама: Тутин 93,1, Сјеница 75,8, Нови Пазар 74,1 и Рожаје 87,6 одсто (Црна Гора). У наведеним општинама, муслимани не насељавају већи део територије општине, изузев Тутина и Рожаја, већ су концентрисани у градовима. У осталим општинама Рашке области већинско становништво чине: у Новој Вароши Срби 88,4 одсто (муслимани 8,5 одсто); у Пријеполу Срби 52,9 одсто (муслимани 43,1 одсто); у Прибоју Срби 65,4 одсто (муслимани 30,4 одсто); у Беранама Црногорци 62,7 одсто (муслимани 25,8 одсто); у Бијелом Пољу Црногорци 49,23 одсто (муслимани 41,65 одсто) и у Пљевљима Црногорци 55,23 одсто (муслимани 17,66 одсто). Општине које непосредно повезују простор Црне Горе и Србије, преко Рашке области, већински насељава црногорско и српско становништво (Пљевља, Бијело Поље, Пријеполје и Нова Варош), те се тако кида територијална веза већинског муслиманског становништва Рашке области и Босне и Херцеговине. Такође, општине на том простору које се граниче са БиХ (Пљевља и Прибој) насељава већинско црногорско и српско становништво, што је веома значајно са становишта заштите и одбране овог дела границе СР Југославије.

Табела 3

	Црногорци	Хрвати	Македонци	Муслимани	Словенци	Срби	Југословени	Албанци	Остали
Број	81.215	462	610	215.291	296	112.807	4.135	1.413	4.553
%	19,29	0,001	0,001	51,14	0,001	26,80	1,03	0,04	1,08

Извор: Национални састав становништва по општинама СРЈ, Статистички билтен број 1934, СЗС СРЈ (прорачун и обрада аутора)

Национална структура становништва Рашке области

Из претходне табеле могу се извести следећи закључци:

- већинско становништво на геопростору Рашке области чине муслимани са 51,14 одсто (према најновијим подацима за општине), затим следе Срби са 26,8 одсто и Црногорци са 19,29 одсто;
- најмањи проценат становништва на том простору чине Турци, са 0,0001, Хрвати, са 0,0011, и Роми са 0,0014 одсто;
- на простору шест општина које припадају Србији, а у саставу су Рашке области, од укупно 257.650 становника, муслимана има 153.496 или 59,58 одсто, што је апсолутна већина, али се налазе у градским насељима;

– на простору четири општине Црне Горе, а у саставу Рашке области, од укупно 163.312 становника, муслимана има 61.795 или 37,84 одсто. Они чине мањинско становништво, али су већином концентрисани у градским насељима;

– централни део Рашке области заузима Сјеничко-пештерска висораван, која је, с војногеографског становишта, једна од ваздушнодесантних просторија која има оперативни значај у централном делу геопростора СР Југославије. Већи део тог простора насељава муслиманско становништво, што у евентуалним борбеним дејствима на том простору може да буде веома значајно. На тај простор умногоме утичу неповољни климатски услови у већем делу године, нарочито зими, што становништву ствара неповољне услове за живљење. Слаба је и комуникативност тог простора, јер углавном има планински рељеф. У војнотериторијалном смислу, тај простор припада Ужичком (општине Србије) и Црногорском (општине Црне Горе) округу, са пет одсека (Ужички, Рашки, Берански, Бјелопољски и Пљеваљски одсек). Ка том простору не изводе значајнији комуникацијски правци, а и привредно је недовољно развијено подручје.

Најзначајније карактеристике становништва Војводине

Војводина захвата северни део геопростора СРЈ, северно од река Саве и Дунава, а чини је 45 општина. Становништво је концентрисано у три низијске целине, одвојене рекама: Срем, Бачка и Банат. Према подацима пописа становништва из 1991. године, на том простору живи 2.012.605 становника, или 19,4 одсто укупног становништва СРЈ и 20,7 одсто становништва Србије. Апсолутну већину становништва у Војводини чине Срби – 57,3 одсто. Од осталих националности најбројнији су: Мађари – 16,9, Југословени – 8,4 и Хрвати 3,7 одсто. На простору Војводине Срби чине апсолутну већину у 32 општине, или 71,11 одсто, и у три општине, или 6,67 одсто, релативну већину од укупног броја општина. Мађари чине апсолутну већину у седам општина, или 15,55 одсто и у једној општини, или 2,22 одсто, релативну већину. Словаци на том простору имају једну општину, или 2,22 одсто, са апсолутном већином и једну општину, или 2,22 одсто, са релативном већином. Према томе, 40 општина, или 88,89 одсто у Војводини има апсолутну већину једне националне припадности, и пет општина, или 11,11 одсто релативну већину.

Простор Срема чини девет општина, или 20 одсто, са 332.940 становника (16,54 одсто), простор Бачке чини 20 општина, или 44,44 одсто, са 1.031.275 становника (51,14 одсто) и простор Баната чини 16 општина, или 35,55 одсто, са 648.390 становника (32,22 одсто укупног становништва Војводине).

Од укупног становништва Војводине Мађари чине 340.946 становника, или 16,9 одсто. Већинско становништво Мађари чине у седам општина: Ади (77,8 одсто), Бачкој Тополи (65,4 одсто), Бечеју (54,9

одсто), Кањижи (88,4 одсто), Малом Иђошу (59,2 одсто), Сенти (81,6 одсто) и Чоки (57,1 одсто). Релативну већину Мађари чине у Суботици са 42,8 одсто. Општина Бачки Петровац има већинско словачко становништво (70,8 одсто), а релативну већину Словаци чине у општини Ковачица (40,7 одсто). Општине у којима Мађари чине већину становништва захватају северни, компактни део простора Војводине, непосредно уз границу са суседном Мађарском. Са становишта заштите и одбране границе и северног дела геопростора СРЈ такав територијални распоред је неповољан и етнички осетљив.

Општине које се граниче са суседном Румунијом већински насељавају Срби, изузев Чоке, где је већинско мађарско становништво. Општине које се граниче са територијом Хрватске (према Источној Славонији) већински насељава српско становништво. То су веома значајни елементи при разматрању заштите и одбране граничног простора СР Југославије.

Табела 4

	Црно-горци	Хрвати	Македонци	Муслимани	Словенци	Срби	Југословени
Број	44.721	74.226	16.641	6.079	2.563	1,151.441	168.859
%	2,2	3,7	0,8	0,3	0,1	57,3	8,4
	Албанци	Мађари	Румуни	Роми	Русини	Словаци	Буњевци
Број	2.959	340.946	38.832	24.895	17.887	63.941	21.552
%	0,1	16,9	1,9	1,2	0,9	3,2	1,1
	Шокци	Неопред.	Регион	Остали	Непознато		
Број	1.866	11.317	2.516	15.398	5.966		
%	0,1	0,6	0,1	0,8	0,3		

Извор: Национални састав становништва по општинама СРЈ, Статистички билтен број 1934, СЗС СРЈ, Београд (обрада података аутора)

Национална структура становништва Војводине

Из табеле се може закључити да геопростор Војводине има сложену етнoдемографску композицију становништва. Иако су Срби већинско становништво у већини општина, на том простору нема ниједног насеља које је етнички чисто. Простор Војводине је низијски простор, те је и са тог становишта веома осетљив, а све три целине тог простора изводе ка Београду, најзначајнијем објекту за СР Југославију.

Остали чиниоци међународног положаја СРЈ

Савезна Република Југославија део је европске и светске заједнице, а као демократска земља, део је прогресивних снага савременог човечанства. При сагледавању утицаја осталих чинилаца на међународни положај СРЈ треба узимати у обзир: друштвено уређење; ситуацију у

неуралгичним подручјима (Косово и Метохија, Рашка област и Војводина), јединство грађана у остваривању националног интереса, спољну политику земље и одбрамбено-заштитне способности земље.

1) Друштвено уређење је основни чинилац стабилности СРЈ и њеног укупног међународног положаја. Оно треба да омогући свестран материјални, друштвени и културни напредак свим њеним грађанима, да обезбеди јединство и стабилност земље и повећа њену одбрамбену снагу и заштитну способност. Друштвено уређење омогућује организовање одбрамбених снага СРЈ, чиме се изражава суштина њене одбране. Успешна изградња демократског друштва у СРЈ и његова политичка и економска стабилност учвршћиваће међународни углед и положај СРЈ у светској заједници. Друштвено-политички систем СРЈ мора да буде заснован на грађанској демократији, која ће бити израз општих тежњи свих снага у изналажењу конкретних историјских услова и који ће омогућавати њен напредак и развој. Развој демократских односа и њихова стваралачка и доследна примена у свим сферама друштвеног живота смањиће могућност за негативно деловање спољних и унутрашњих чинилаца и подићи га на још виши ниво укупне одбрамбено-заштитне способности земље.

2) Косово и Метохија су саставни део Србије и СР Југославије. Сецесионистички великоалбански покрет успео је да оствари утицај на знатан део шиптарског становништва стекавши извесну подршку на светској сцени. Опсесија за издвајањем из СРЈ, у чијој је функцији стварање „републике Косово“, доминира код сепаратистички опредељеног становништва. За сређивање стања на Косову и Метохији веома је важно изналажење „кључа“ за решавање питања односа шиптарског становништва према држави СРЈ, којој треба да припадају. При разматрању утицаја таквог стања на том делу геопростора СРЈ на њен укупан међународни положај мора се узимати у обзир чињеница да велике силе, на челу са САД, имају значајну улогу у стварању „Велике Албаније“, како би од ње добиле територијалне уступке за присуство на Балканском полуострву.

3) Рашка област одавно је постала, политички и безбедносно, неуралгично подручје СР Југославије. Непосредни утицаји догађаја у БиХ испровоцирали су питање статуса муслиманског становништва у овом делу СРЈ. То се изражава деструктивним понашањем и акцијама сецесионистичких снага чији је челник СДА. Међутим, њен утицај на политичке ставове муслимана опада, а њихова лојалност држави СРЈ у сталном је порасту. Изражена опструкција према војној обавези, нелегални референдум о политичкој и територијалној аутономији, делатност „Муслиманског националног већа“ и изражено учешће „санџачких муслимана“ у грађанском рату у БиХ јесу само најважнији показатељи процене да је Рашка област, поред Косова и Метохије, друго жариште на које рачунају сви носиоци светске политичке доминације на нашем геопростору.

4) Војводина (њен северни део) треће је подручје СРЈ које је геополитички и геостратегијски све осетљивије, јер је све видљивије деструктивно ангажовање већег дела мађарске националне мањине у остваривању великомађарске политике у том делу Европе и према СР Југославији. То се нарочито интензивно чини укупном делатношћу Демократске заједнице војвођанских Мађара, уз тесну сарадњу са ХДЗ у Војводини. Те две националне мањине, вођене својим политичким организацијама и матичним државама, у функцији су изазивања нестабилности и ремећења међунационалних односа на том, раније стабилном делу геопростора СР Југославије. То је, такође, у функцији нарушавања угледа наше заједнице у свету и њеног укупног међународног положаја.

5) Економска ситуација у земљи још увек је тешка и веома сложена. Економска блокада је довела СРЈ у тежак положај када је реч о производњи, размени и потрошњи материјалних добара. У таквим економским приликама одвија се процес трансформације друштвене својине у друге облике власништва, који због своје радикалности има историјски значај, јер се на његовим основама заснива и преображај политичког система. Таква економска ситуација се додатно оптерећује политизацијом и интернационализацијом ради умањивања отпора СРЈ према политици доминације. То не омогућава ангажовање средстава заточених на страни и улагања страног капитала, што драстично смањује репродуктивну способност привреде у целини. Разбијено јединствено југословенско тржиште, наслеђене тешкоће у пољопривреди, економска помоћ прогнаним Србима и улагања у развој Косова и Метохије дугорочни су проблеми, који се одражавају непосредно на статус СРЈ у међународној заједници као целини, а посебно у оквиру европског економског простора.

Политичке прилике у СРЈ сложене су и тешке, а последице су: економских прилика изазваних блокадом; спољних мешања у унутрашње послове наше земље; деструктивног деловања дела опозиције; деловања снага на међунационалном и међуконфесионалном плану; тешкоћа око међународне афирмације СРЈ и продора истине о њој; тешкоћа које произилазе из наслеђа минулог поретка и заживљавања вишепартијског система. Сви ти елементи умногоме утичу на међународни положај СРЈ у Европи и светској заједници.

6) Живљење на геопростору СРЈ мора се засновати на једнакости и равноправности свих грађана. Изграђена демократија је гаранција поштовања људских права и остваривања заједничких и посебних интереса грађана. У СРЈ, као заједници, остале су неке наслеђене, а има и новонасталих разлика у друштвено-економском развоју појединих региона. Те разлике се решавају удруженим напорима и договорима. Међутим, агресивне и непријатељски расположене снаге, у спрези са сепаратистичким и другим снагама, настоје да искористе то стање ради слабљења заједништва и међунационалних односа и довођења у питање међународног кредибилитета земље. Ти проблеми ће и даље бити кориштени за нападе на СРЈ, нарочито у периодима погоршања међу-

народне ситуације и реалних тешкоћа у унутрашњем развоју земље. Због тога је обавеза свих прогресивних снага да чувају и даље учвршћују заједништво и разумевање међу народима и националним мањинама на основама равноправности и поштовања националних права и интереса. То ће јачати одбрамбену способност земље и смањивати осетљивост њеног геопростора.

Литература:

1. *Војногеографска процена ратишта СРЈ*, ВА ВЈ, Катедра војне географије, Београд, 1994.
2. „Војно дело“, 1–2, 3–4, 1993. године.
3. Група аутора, *Развитак становништва Југославије у послератном периоду*, ЦДИ (ИДН), Београд, 1974.
4. Драган Родић, Милица Павловић, *Географија Југославије I*, „Савремена администрација“, Београд, 1994.
5. Ђ. Ниничић, *Проблеми суверености у Повељи и пракси УН*, ИМПП, Београд, 1962.
6. Ј. Марковић, *Регионална географија СФРЈ*, „Грађевинска књига“, Београд, 1980.
7. Ј. Марковић, *Географске области у Југославији*, „Грађевинска књига“, Београд, 1967.
8. Љ. Адамовић, *Проблеми безбедности и сарадње у Европи*, „Просвета“, Београд, 1978.
9. М. Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
10. Научни скуп „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“, СМО, Управа за стратегијске студије, Београд, 1993.
11. Н. Божић, *Послератна глобална стратегија САД*, ЈМПП, Београд, 1974.
12. Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, НИУ „Војска“, Београд, 1996.
13. Слободан Мишовић, *Војногеографски аспект разграничења држава*, Зборник радова ВГИ, Београд, 1994.
14. Слободан Мишовић, *Европско ратиште*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1995.
15. *Пописи становништва од 1948. до 1991. године*.
16. Радомир Марјановић, *Општа војна географија*, ВИЗ, Београд, 1983.